

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

FILOZÓFIATÖRTÉNET ÉS KORTÁRS FILOZÓFIA: PLATÓN

8. TÉMA

Dr. habil. Mogyoródi Emese

8. Téma

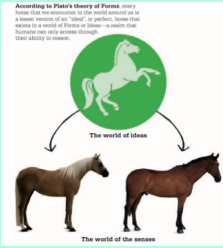
Platón metafizikája

FILOZÓFIATÖRTÉNET ÉS KORTÁRS FILOZÓFIA: PLATÓN

8. TÉMA: Platón metafizikája

Dr. habil. Mogyoródi Emese

1. Lecke

Az idea-elmélet

15 – 20 PERC

Platón leghíresebb és legnagyobb hatású tanítása az **idea-elmélet**. Az ideális vagy tökéletes, **nem érzéki**, **anyagtalan** létezők létének feltételezése, amelyek **valóban létezőknek tekinthetők** (szemben a világ keletkező és pusztuló, változó, azaz szilárd **önazonossággal** nem rendelkező létezőivel) valamiképp minden olyan elmélet mögött ott áll, amelyik **nem a fizikai létezőket tekinti az egyetlen fajtájú létezőknek**, vagy elsődlegeseknek (ilyen például az újkorban Descartes, Spinoza, Kant, Hegel, stb.).

Platón idea-elmélete a mintája az „**idealizmus**” irányzatának, mely szembeállítható a „**materializmussal**”. Az utóbbi azt feltételezi, hogy **csak anyagi (fizikai) létezők vannak**, vagy valamilyen értelemben elsődlegesek, az előbbi azt, hogy **csak anyagtalanok**, vagy ezek az elsődlegesek.

Mint láttuk, az idea-elméletet

- **negatív módon** Hérakleitosz, illetve a „**hérakleitiánusok**” inspirálták.

Az ideák léte élesen szemben áll a gondolattal, hogy minden folytonos változásban van, és semmi sem marad állandó (lásd: **7. Téma, 1. Lecke**): az ideák legfontosabb tulajdonsága ugyanis, hogy **változatlanok és időn kívüliek**.

Pozitív módon azonban inspirálták

- **Parmenidész** (**7. Téma, 2. lecke**)
- **a püthagoreusok** (**7. Téma, 3. Lecke**), és
- **Szókratész** is (**7. Téma, 1. lecke**).

Az idea-elmélet gyakorlati kontextusa

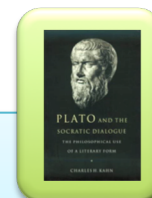
Miként egyetlen tanítását sem, Platónnak az ideákra vonatkozó tanításait sem lehet egy teljesen kifejtett, koherens elméletté (doktrínává) átfogalmazni, és szisztematikus kijelentések halmazává redukálni (lásd: 1. Téma, 3. Lecke).

Platón ugyanis nem (pusztán) ontológiai és episztemológiai problémák **technikai megoldásának** szánja, hanem **gyakorlati ideálnak**.

Érdemes hangsúlyozni

„az elmélet **gyakorlati és normatív aspektusát**: egy olyan **morális ideált** fogalmaz meg, mely betekintést nyújt egy nemesebb valóságba, egy olyan valóságba, mely az életet érdemessé teszi arra, hogy éljük” (Charles H. Kahn: *Plato and the Socratic Dialogue*, C.U.P. 1997, 332.o.)

- az ideák **etikai, ontológiai és episztemológiai** funkciója összefonódik:

„Platón feltételezi **az erények ideájának létét**, ezzel biztosítja a feltétlen, az egyén és a közösség kényétől-kedvétől egyaránt **független mércéket**, amelyek kulcsfontosságúak etikai és politikai elmélete szempontjából” (Boros G. szerk.: *Filozófia*, 74.o. Bene László).

Innen tekintve helyesebb volna **„idea hipotézisről”** (feltevés) beszélni:

„Ezt szépen mondtad – szóló Szimmiász –, és én el is mondom neked, miben kételkedem és ő is, hogy miért nem fogadja el a mondottakat. Mert én úgy látom, Szókratész, ahogyan talán te is, hogy ezekekről a dolgokról jelenlegi életünkben bármit is világosan tudni vagy lehetetlen, vagy rettenetesen nehéz; de mégis, aki nem firtatja a róluk mondottakat minden lehetséges módon, hanem abbahagyja, mielőtt mindenfelől megvizsgálva teljesen kimerül, az nagyon is gyalorló ember; mert ezekre vonatkozólag a következő lehetőségek valamelyikét kell megtenni: vagy megtanulni, hogy s mint van, vagy rátalálni, vagy pedig, ha ez lehetetlen, **el kell fogadni az emberek elgondolásai közül a legjobbat, azt, amit a legnehezebb megcáfolni**, és ezen suhanva tovább, akár egy lélekvesztőn, kell annak valahogy átevíckélnie az életen, aki nem tud biztonságosabb és szilárdabb hajón, vagyis valamilyen isteni szózatba fogódzva átevezni rajta” (Phaidón 85b-d).

Platón **nem is törekszik az idea-hipotézis szigorú bizonyítására**, inkább az ideákból **dedukál** (vezet le) bizonyos tanításokat, semmint **induktíve** következtet az ideák létezésére.

A bizonyításhoz legközelebb álló fejtegetések:

- **Phaidón 74 b-c:**

ideális relációkról (pl. az egyenlőségről) nem lehetne fogalmunk a tapasztalati objektumok közötti egyenlőségből indukálva, ugyanis az utóbbiak sohasem tökéletesen egyenlők → **az egyenlőség ideája**

különbözik az egyenlő dolgoktól, róla előzetes fogalmunk van, amit valamely előző életünkben szereztünk;

- **Timaiosz 51 d-e:**

ha a racionális tudás és a helyes vélekedés különböznek, akkor **lenniük kell ésszel felfogható ideáknak**, különben az érzékelés és a tudás semmiben sem fog különbözni;

- **Kratülosz 439c skk.**

az univerzális áramlás elleni érv: ha tudásunk tárgyai folytonos változásnak volnának kitéve, **nem volna lehetséges sem tudás, sem referenciális nyelv**.

dedukció (a priori módszer): a matematikai tudományokra jellemző következtetési eljárás, mely **elméleti feltételekből kiindulva** vezet le igazságokat;
indukció (a posteriori módszer): a természettudományokra jellemző következtetési eljárás, mely a **tapasztalatból kiindulva** generál általános következtetéseket.

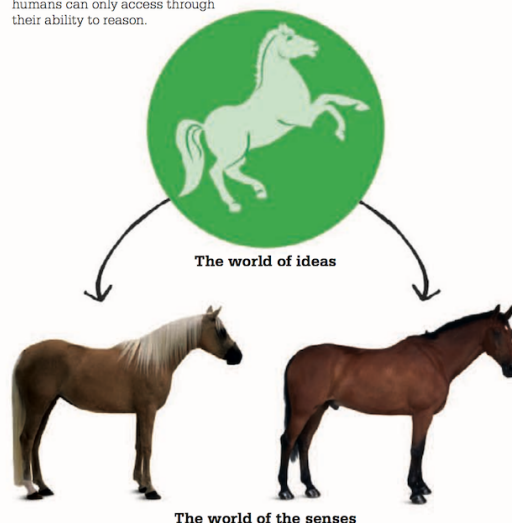
Az ideák természete

eidosz, idea (gör.) = 1) forma, alak, kinézet 2) faj, fajta (lat. *species*)

Általános jellemzőik:

- örök, változatlan, egyalakú, oszthatatlan, univerzális abszolútumok (osztályfogalmak ontológiai korrelátumai), vagy entitások (létezők), amelyek **függetlenek** az érzéki világ jelenségeitől, és csupán **ésszel felfoghatóak** (intelligibilisek);
- az egyes, érzéki, fizikai, individuális ló **ideája** különbözik az egyes lovaktól, és **csak ésszel felfogható**: a tökéletes „ló”.

According to Plato's theory of Forms, every horse that we encounter in the world around us is a lesser version of an "ideal", or perfect, horse that exists in a world of Forms or Ideas—a realm that humans can only access through their ability to reason.

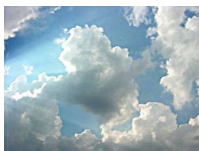

Platón különböző dialógusaiban a következő entitásoknak (létezőknek) tulajdonít ideát:

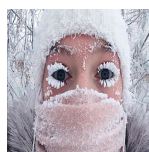
a) **erkölcsi abszolútumok**: pl. szép(ség), igazságosság, jó(ság), bátorság

b) **osztályfogalmak** (nemek [lat. *genus*] és fajok [lat. *species*]): pl. ember, állat, ló

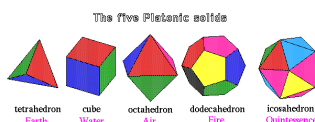
c) **viszonyfogalmak** ill. még általánosabb fogalmak: pl. nagy, kicsi, egyenlő, egy, sok, azonos, különböző, mozgás, nyugalom, határ, határtalan, lét, nem-lét

d) **mesterséges tárgyak**: vetélő, asztal, szék

e) **geometriai objektumok**: pl. háromszög, kör, gömb

f) **érzetminőségek**: pl. hideg, meleg, fekete, fehér

g) **elemek**: tűz, víz, föld, levegő.

Az ideák általános és további jellemzői

Az ideák megfelelnek annak, amit mi „**általános fogalmaknak**” nevezünk (osztályfogalmak), de fontos megértenünk, hogy nem „fogalmak”, vagy „fogalmi létezők”, hanem

- **konkrét, egyedi** (individuális) **létezők**, akárcsak az egyes fizikai létezők, azonban
- **anyagtalanok** és csak **ésszel felfoghatóak**,
- ugyanakkor **függetlenek az elmétől** (pl. a Szép ideája akkor is létezik, ha senki nem gondolja el).

a **fogalmi létezők** nem léteznek attól függetlenül, hogy valaki elgondolja őket (pl. a „háromszög”), azaz nem függetlenek egy elmétől; a platóni ideáknak azonban lényeges tulajdonsága, hogy **függetlenek az elmétől**

Minden idea

- **tökéletes** reprezentánsa annak (a tulajdonságnak, vagy fizikai létezőnek), aminek az ideája (pl. a Szép ideája a **tökéletes szépség**, aminél szebb nem lehetséges – az egyes szép dolgok viszont bizonyos tekintetben szépek, más tekintetben nem azok, csak **relatív** szépek), az adott dolog **lényegét** adja;
- nem lehet mássá (másmilyenné), mint ami, azaz **változatlan**;
- **nem keveredik az ellentétével** (pl. a Szép ideájában semmi csúf nincs);

- **egy és ugyanaz** minden egyes dologban, aminek révén azok, amik (pl. a Szépség minden egyes szép tárgyban ugyanaz).

Az ideáknak továbbá **okási szerepük** is van azoknak a tárgyaknak a vonatkozásában, amelyeknek az ideái:

mivel az ideák ismerete **logikailag elsődleges** az individuum egyéb tulajdonságainak ismeretéhez képest (pl. nem tudhatom, vajon tanítható-e az erény, amíg nem tudom, **mi** az erény), ezért

- **az ideák megmagyarázzák** instanciáikat, magyarázó okaik azoknak (pl. ha tudom, mi az erény, tudom, *miért* erény a bátorság): **causa formalis**;

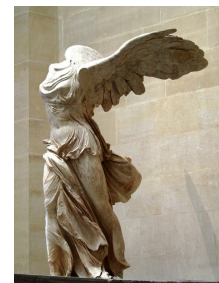
Továbbá

- modellként illetve olyan **ideálként (paradeigma) szolgálnak** instanciáik számára, melynek megvalósítására „törekcsenek” (*homoiószisz* = „utánzás”): **causa finalis**;
- a Jó ideája (a legmagasabb rendű idea, lásd: 9. Téma, 1. Lecke) pedig **teremtő, illetve fenntartó oka az ideáknak is**, a fizikai világnak is (**causa efficiens**).

Platón számára az ideák és a konkrét, egyedi, fizikai létezők közötti **viszony** magyarázata az egyik legnehezebb probléma. Arisztotelész később megrója érte, hogy ennek a viszonynak a jellemzésére csupán **metaforákat** alkalmaz:

- az egyes, fizikai létezők **részesednek** (*methexisz*) az ideákból,
- az egyes, fizikai létezők **utánozzák, másolják** (*homoiószisz*) az ideákat
- az ideák pedig **jelen vannak** (*paruszia*) az egyes, fizikai létezőkben.

Platón számára azonban kevésbé fontos ezeknek a „folyamatoknak” a tisztázása, mint az a leglényegesebb mondandó, hogy habár az „ideák világa” és a fizikai (változó) világ között **éles különbséget kell tennünk**, és nem szabad őket összekevernünk, **a két világ között nincs szakadék**, mert az ideák **jelen vannak** a fizikai világban/tárgyakban. Például a Szépség (a tökéletes Szépség) minden egyes szép tárgyban jelen van, habár **nem a maga teljességében** (vagyis azok nem tökéletesen szépek).

További olvasmányok:

Boros Gábor (szerk.): *Filozófia*. Akadémiai kézikönyvek. Akadémiai kiadó, Budapest 2007.
(A Platónra vonatkozó fejezet Bene Lászlótól.)

Ellenőrző kérdések:

1. Milyen hatástörténeti előzményei vannak a platóni idea elméletnek?
2. Milyen gyakorlati vonatkozásai vannak a platóni idea elméletnek?
3. Mik az ideák, milyen jellemzőik vannak, és milyen tárgyaknak tulajdonít Platón ideákat?
4. Milyen oksági funkciót tulajdonít az ideáknak?
5. Milyen metaforákkal jellemzi az ideák és a fizikai tárgyak viszonyát, és hogyan értelmezhető ez a viszony?

Kiválósági kérdések, feladatok:

1. Bizonyítja-e Platón az ideák létezését? Milyen meggondolásai vannak létezésük feltevésére?
2. Mennyiben implicál vitát Parmenidész metafizikájával az idea-elmélet?